

Sövestads kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

ANNA LINDQVIST 2020-01-09

Sövestads kyrka

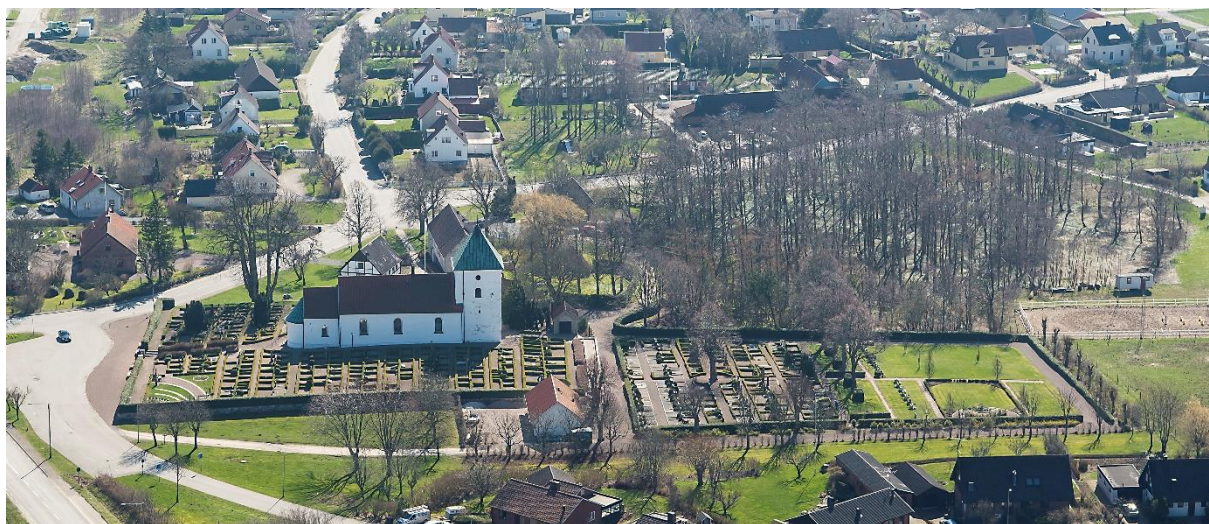
Ystads och Sövestadsbygdens församling, Vemmenhögs, Ljunits och Herrestads och Färs kontrakt, Lunds stift

Sövestad 50:1, Sövestad socken, Ystads kommun, Skåne län

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Sövestad omnämns redan 1085 i de medeltida skriftliga källorna i samband med att Knut den helige skänkte ett halvt bol i Sövestad till domkyrkan i Lund. Dalbykloster hade i slutet av 1300-talet och senare under medeltiden ett stort antal gårdar i byn. Strax väster om kyrkbyn ligger Krageholms slott. På 1500-talet tillhörde de flesta gårdar och torp i byn godset och det finns uppgifter från 1600-talet om att största delen av socknens gårdar då lydde under Krageholms huvudgård. Krageholm finns omnämnt 1401, men där kan sannolikt funnits en befäst huvudgård långt tidigare. Krageholm förvärvades under 1400-talet av riddaren Axel Pedersen Brahe, som var byggherre till bland annat franciskanerkyrkans västgavel och Brahehuset vid Sladdergatan i Ystad. Otte Marsvin, som var gift med Bette Brahe, ärvde slottet 1642. Ivar Krabbe, ägare till Krageholm och Jordeberga, fick efter ansökan 1649 jus patronus till Sövestads kyrka. På ritningar över slottet från 1600-talet fanns en slottskyrka inrymd i den södra längan. Krageholms slott köptes 1704 av Carl Piper och övertogs därefter av hans änka Christina Piper, vilken även övertog patronatsrätten till Sövestads kyrka. Hon lät uppföra ett slottskapell, S:t Paulikapell, efter ritningar av Tessin d y i den östra flygeln. Kapellet invigdes 1723 och inredningen var tillverkad av bildhuggaren Johan Jerling, som Christina Piper anställte. Christina Piper utökade sitt godsinnnehav med flera stora gårdar till vilka även följde patronatsrätten till kyrkorna i Andrarum, Baldringe och Högestad.

Flygbild över Sövestads kyrkoanläggning från norr med bybebyggelsen som vuxit fram utmed gamla vägen mot Ystad och mot Krageholm. Foto: Pär-Martin Hedberg, 2014.

Kyrkan är belägen norr om Ystad på en höjd i den västra delen av samhället. På äldre kartor, före skiftena, låg byns gårdar framförallt öster om kyrkan utmed vägen mot Baldringe och Högestad. Gränsande mot kyrkogårdsmuren i söder låg prästgården, vilken revs 1966. Den

ersattes av en ny byggnad, innehållande pastorexpedition och prästbostad, efter ritningar av arkitekt Bengt Edman. Intill finns en äldre korsvirkesbyggnad bevarad, tillhörande den gamla prästgården. Samhället har expanderat kraftigt med bostadsbebyggelse framför allt väster om vägen till Ystad. Sövestads kyrkomiljö ingår i ett område runt Krageholm, som är av riksintresse för kulturmiljövården.

Kyrkobyggnaden

Jes Wienberg, professor vid Institutionen för arkeologi vid Lunds universitet, skrev 1990 en detaljerad beskrivning av Sövestads kyrkas byggnadshistoria. Beskrivningen nedan bygger i huvudsak på hans forskning.

Sövestads kyrka uppfördes av marksten under senare delen av 1100-talet med långhus, lägre och smalare kor med absid. Koret försågs ursprungligen med tunnvalv och absiden med hjälmvalv, medan långhuset sannolikt hade ett platt trätak. Absidens valv och triumfbågen ska ha försetts med romanska kalkmålningar. Enligt en beskrivning av domkyrkoarkitekt Carl Georg Brunius 1840 ska kyrkan då haft en rundbågig sydportal och spår fanns efter en motsvarande ingång på norra sidan. Långhuset valvslogs sannolikt på 1300-talet med kryssvalv. Omkring 1500 förlängdes kyrkan med en travé åt väster och sannolikt tillkom samtidigt vapenhuset på kyrkans södra sida. Västförlängningen försågs med stjärnvalv och den västra gaveln fick en rik dekoration med blindingar. Stjärnvalvet och långhusets kryssvalv målades med kalkmålningar i sengotik. Något senare, eventuellt också under 1500-talet, tillkom tornet vid kyrkans västra gavel.

1627 fick kyrkan en altaruppsats och sannolikt tillkom kalkmålningar på korets norra vägg. Under 1600-talet höjdes tornet ca 1,8 m och fick tre runda ljusgluggar. Förhöjningen kan eventuellt utförts då Ivar Krabbe fick patronatsrätt.

På 1720-talet blev absiden omgjord till sakristia och en tunn vägg av tegelsten uppfördes mellan kor och absid. Det medeltida altarbordets östra del avlägsnades sannolikt i samband med ombyggnaden. Kyrkan försågs med ny predikstol, krucifix samt stuckdekoration på väggen över altarpopsatsen av bildhuggaren Johan Jerling, vilket bekostades av Christina Piper på Krageholm.

Mellan 1837-1844 togs en ny dörr upp i absidens östmur och 1848 utfördes en ritning till ny orgelfasad av orgelbyggare Johan Lambert Larsson, Ystad.

1854 utfördes en invändig renovering, då vapenhuset öppnades upp mot kyrkorummet och fick funktionen som tvärskepp och ett nytt tunnvalv murades. Sannolikt tillkom då västportalen. Predikstolen flyttades något österut och fick ny trappa och nytt räcke och ommålades i vitt och guld. Ny bänkinredning, nytt golv och nya fönsterbågar tillkom.

1885-1886 utfördes ytterligare en renovering, då taket lades om med galvaniserad korrugerad plåt och sannolikt förnyades takstolen samtidigt. Tre nya fönster tillverkade av Jern Gjuteriet i Ystad. Invändigt försågs kyrkorummet återigen med ny bänkinredning samt nytt trägolv och ny orgel. De medeltida kalkmålningarna upptäcktes, men bedömdes vara i för dåligt skick så de borthackades. En avritning utfördes av intendent Georg Karlin, som grundade Kulturen i Lund.

T.v. Medeltida kalkmålning i västra korvalvets västra kapp. S:t Sebastians martyrdöd. T.h. Medeltida kalkmålning i stjärnvalvets norra kapp. Kristus som Smärtomannen med de s k passionsredskapen, omgiven av två änglar. Akvarell av Georg J:son Karlin från 1885, innan målningarna överkalkades. Foto: Lars Kennerstedt - 2015-04-28. Bilden är hämtad från Riksantikvarieämbetets bild databas Kulturmiljöbild.

1915 utfördes ritningar till uppmätningar av domkyrkoarkitekt Theodor Wåhlin. 1916 restaurerades interiören efter ritningar av Theodor Wåhlin och kyrkan fick ett nytt uppvärmningssystem och en källare grävdes ut under korsarmen. På ritningarna framgår det att det fanns en gravkammare under det f d vapenhuset. Målarmästare Svante Thulin, Lund målade om predikstolen.

1955-56 renoverades kyrkan efter ritningar av domkyrkoarkitekt Eiler Gaebe. Hela kyrkan försågs med ett nytt tegelgolv, ett valv murades mellan långhus och det f d vapenhuset, där

bänkarna togs bort. Vapenhusets dörr i söder murades igen och ersattes av ett fönster. Ny värmecentral installerades. Delar av det medeltida altaret upptäcktes. Nya dörrar och ny trappa till tornrummet tillkom. Nytt orgelverk tillverkades av Fredriksborgs orgelbyggeri. Konservering av inventarier och ommålning av interiören utfördes. 1957 lades taket om med rött enkupigt vingtegel och 1960 försågs torntaget med kopparplåt.

Därefter har framför allt vård – och underhållsåtgärder utförts, bl a konservering av altaruppsatsen 1994.

Exteriör

Sövestads kyrka är orienterad i öst-västlig riktning med långhus, smalare kor med absid i öster, tvärskepp eller f d vapenhus i söder och torn i väster.

Kyrkans romanska delar är uppförda av marksten, västförlängningen av marksten och tegel, vapenhuset av tegel och tornet är uppfört av obearbetade och kluvna markstenar. Kyrkans äldre delar har en skråkantad sockel av sandsten, med en tydlig nivåskillnad på långhusets norra sida. Långhusets båda östra hörn samt långhusets ursprungliga nordvästra hörn vilar på utskjutande hörnstenar. Enligt Jes Wienberg, är flera skånska kyrkor med liknande konstruktion tillskrivna Carl Stenmästare. Tornet, västutvidgningen och f d vapenhuset saknar sockel. Fasaderna är spritputsade och avfärgade i vitt. På den södra sidan, ovan vapenhusets västra takfall, finns den övre delen av en strävpelare synlig. Långhus, kor och vapenhus täcks av sadeltak belagda med rött enkupigt tegel, medan tornets tälttak och absidens hjälmtak är försedda med skivtäckt kopparplåt.

De rundbågiga fönsteröppningarna är sedan 1800-talets andra hälft försedda med grönmålade gjutjärnsbågar som är infästa direkt i muren. Koret har gjutjärnsbågar i samma utförande, men

något mindre och i fönsternischerna finns delar till gångjärn kvar efter fönsterluckor. Vapenhusets fönsterbåge i söder är försett med vattrat glas och däröver finns en liten rund fönsteröppning med en spröjsad fönsterbåge av trä. Spåren efter den tidigare porten syns i putsen. Samtliga fönsteröppningar har solbänkar av betong. Tornet har två små ursprungliga fyrkantiga ljusöppningar i söder och norr och däröver tre rundbågiga ljudöppningar i norr, söder och väster. Tornet har ett flertal ankarjärn med olika dekorativa utformningar.

Huvudingången är via tornet i väster och tillkom sannolikt 1854 i samband med att vapenhuset ombyggdes till korsarm. Portalen utgörs av en enkel bred rundbågig öppning med dubbla dörrblad med grönmålad liggande panel och en profilerad mittpost. Över porten finns ett lunettfönster av gjutjärn. En ingång finns även på absidens östra sida till sakristian med en gjuten trappa med fem steg, som leder till ett dörrblad med brunmålad bred profilerad panel lagd i fiskbensmönster samt med ett överljusfönster med färgat glas i blyspröjs. På vapenhusets västra sida finns sedan 1955-1956 en nedgång till en källare.

Interiör

Kyrkorummet består av tre travéer med en utvidgning av kyrkorummet i söder med det f d vapenhuset eller tvärskeppet.

Vapenhuset är sedan reoveringen 1955-1956 försett med ett golv av rött tegel med en infälld gravhäll. Väggarna är putsade och avfärgade i vitt. Taket består av ett brädtak med synliga bjälkar, där färgen sannolikt avlägsnades i samband med reoveringen 1955-56. Mot kyrkorummet i öster är den ursprungliga rundbågiga tornbågen markerad och en grågrönmålad fyllningsdörr från 1955-1956 med glasad överdel med antikglas i blyspröjs leder till kyrkorummet. I väster är porten klädd med breda grönmålade stående brädor. Längs vapenhusets södra vägg finns en öppen trappa till tornets övre våningar.

Långhusets golv av rött tegel inlades också 1955-1956, då även bänkkvarterens något förhöjda tegelgolv tillkom. Väggarna är putsade och avfärgade i vitt. I den västra travén finns på södra och norra väggen vid fönsteröppningarna rundade indragningar i muren med oklar funktion. Fönsteröppningarna saknar innanfönster. Den västra travén täcks av ett vitputsat

stjärnvalv och de två östligare travéerna av kryssvalv. Den västra delen upptas av den halvrunda orgelläktaren, som bärs upp av åtta kolonner. Läktarens undertak består av breda gråmålade brädor. Den rundade läktarbarriären har en balustrad av tunna gjutjärnsdockor. Orgelläktaren nås från en trappa i långhusets nordvästra del. Läktaren har ett golv av lackade brädor, sannolikt inlagt vid renoveringen 1955-1956.

Tvårskeppet eller det f d vapenhuset har samma ytskikt som långhuset och täcks av ett vitt putsat tunnvalv.

Tornets övre våningar nås från en trappa i vapenhuset. Tornets första våning har ett obehandlat trägolv och små medeltida ljusöppningar i murarna mot söder och norr. I tornrummet finns den äldre trampmaskinen bevarad. Från tornets första och andra våning är västfasadens medeltida blinderingar synliga. Gaveln är putsad och avfärgad i vitt. Blinderingarna är spetsbågiga och avslutas nedtill med en trappstegsfris. Däröver finns klockvåningen och en sekundär ingång till långhusvinden.

Koret avskiljs från långhuset genom triumfbågen. På långhusets södra sida på väggen mot koret finns rester av ett sidoaltare. Koret har samma ytskikt som långhuset med en gravhäll centralt placerad i golvet och täcks av ett vitt putsat tunnvalv. I öster finns sedan 1720-talet en vägg mot den då inrättade sakristian. Till den finns två låga och smala gråmålade dörrblad med äldre smidda nyckelskyltar och bockhornsbeslag, vilka sannolikt kan härstamma från ombyggnaden 1720.

Sakristians golv täcks av en grå heltäckningsmatta. Mot öster finns ett vindfång till ytterdörren. Taket täcks av absidens hjälmvalv.

Inredning och inventarier

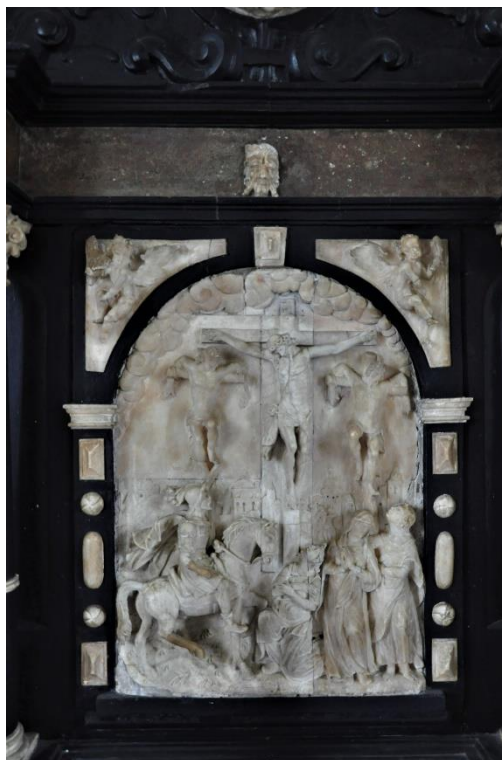
Altarbordet ansluter mot väggen i öster och är murat och täcks av en gråmålad träskiva. Altarbordets östra del är bevarat från det medeltida altarbordet och är uppfört av kalkstenskvadrar.

Altaruppsatsen är huggen i svart sten, eventuellt målad, med reliefer av vit sten, enligt uppgift alabaster. På sockeln finns ätten Marsvins vapen samt året ANNO 1627 samt på kolonnernas överstycken initialerna IH, KW, IO, KW. Altaruppsatsen är tillskriven Borrsjömästaren som signerade sina verk A.S. Han arbetade för Otte Marsvin med att bland annat inreda ett kapell vid Borrsjö, Marsvinsholms föregångare. Altaruppsatsen omgärdas av ett blåmålat draperiarrangemang av stuck med förgyllda blommor och tofsar. Den flankeras i överkanten av puttis och skulpturer. Draperiarrangemanget är utfört av bildhuggare Johan Jerling i samband med att väggen mot öster uppfördes på 1720-talet. Johan Jerling (-1753) var son till bildhuggaren Hans Persson Jerling, som var verksam i Stockholm. Johan var skeppsbildhuggare i Karlskrona, men flyttade till Ystad senast 1708 och var från 1713 bosatt på Krageholms slott där han arbetade för Christina Piper med att bland annat inreda slottskapellet. Han gjorde även andra arbeten i hennes patronatskyrkor samt altaruppsatsen i S:t Maria kyrka i Ystad.

Den halvrunda *altarringen* har ett en gråmålad barriär i nygotik och golvet ligger ett steg högre än korgolvet och täcks av en avpassad kormatta.

Dopfunten är tillverkad av sandsten med en vid cuppa och fot med palmetter och huvud i hörnen. Ytterligare en romansk dopfunt påträffades i prästgårdens trädgård. Den nedersta

delen av skålen är bevarad och finns i Lund universitets historiska museum. Den har, enligt uppgift, dekorer som knyter den till Carl Stenmästare.

Predikstolen är tillverkad 1727 av bildhuggaren Johan Jerling. Predikstolen övermålades i vitt och guld 1849 och fick en tidstypisk ekådring 1886, de ursprungliga färgerna togs fram i samband med renoveringen 1916. På predikstolens insida finns följande text målad; *Denna Predikstol är skulpterad omkr. 1720 af Johan Jerling. Återställd i sin ursprungliga färg 1916.* Predikstolen vilar på ett murat och putsat vitt fundament. Trappan tillkom samtidigt med att predikstolen flyttades något mot öster på 1800-talet.

Bänkinredningen är öppen och indelad i tre kvarter. Den är gråmålad med enkelt utformade gavlar med trepassmönster.

Orgelfasaden är gråmålad med förgyllda dekorativa element och är tillverkad 1848 av orgelbyggare Johan Lambert Larsson i Ystad. Larsson (1818-1877) var son till amatörorgelbyggaren Anders Larsson, tog examen 1840 och övertog därefter faderns verkstad. Orgelverket är tillverkat 1956 av Fredriksborgs orgelbyggeri.

Kyrkan har två klockor, *storklockan* göts 1560 på bekostnad av Fru Görel Faddersdatter och omgöts efter ett fall 1766 i Malmö av Andreas Wetterholtz och bekostades av familjen Piper på Krageholm. Den omgöts ånyo 1862 av L Brausewetter, Hörby. *Lillklockan* är gjuten i Malmö 1742 av Andreas Wetterholtz.

Triumfkrucifixet är tillverkat på 1720-talet och tillskrivet Johan Jerling eller hans verkstad.

Kyrkogård

Huvudingången till kyrkan och kyrkogården är från parkeringen i öster genom svarta smidesgrindar. Kyrkogårdens äldre delar omgärdas mot öster och söder av en mur. Den har bevarat en tidstypisk utformning från 1800-talets slut med raka grusade gånger och kvarter med låga buxbomsomgärdningar. På södra sidan finns en gravplats med gjutjärnsstaket, för övrigt dominerar grusade gravplatser med låg buxbomsomgärdning. Kyrkogården har

utvidgats mot väster vid flera tillfällen. 1966 utvidgades den efter ritningar utförda av trädgårdsarkitekt och hortonom Staffan Larsson, Lund.

Byggnader på kyrkogården.

Sydväst om kyrkan finns ett mindre bårhus uppfört med putsade fasader under sadeltak belagt med rött enkupigt tegel. På norra gaveln finns brunmålade portar med liggande panel. Mot nordväst finns en nyuppförd ekonomibygnad med vita fasader.

Kulturhistorisk karaktärisering av Sövestads kyrkoanläggning

Sövestads kyrka och kyrkogård utgör tillsammans med korsvirkesbyggnaden från den äldre prästgårdsanläggningen och den modernistiska pastorsexpeditionen en kulturhistoriskt intressant bebyggelsemiljö som med den omgivande äldre bybebyggelsen speglar kyrkplatsen som socknens viktiga centrum.

Kyrkobyggnaden har bevarat sin medeltida form med de äldsta delarna från 1100-talet och tornet och f d vapenhuset från senmedeltiden och utgör en viktig kunskapskälla om medeltida material och byggnadsteknik. Den senmedeltida västgaveln, som nu täcks av tornet, har bevarade blindingar, vilket är ovanligt på traktens sockenkyrkor. Det senmedeltida tornet har även bevarat ursprungliga muröppningar. Fönsteröppningarnas gjutjärnsbågar och portarna i väster och öster tillhör förändringarna på 1800-talet och speglar den tidens nya material och ideal.

Kyrkans interiör karaktäriseras i hög grad av medeltidens olika byggnadsperioder med bevarat romanskt tunnvalv i koret, kryssvalv i långhuset från 1300-talet och den gotiska valvslagningen som avslutades med ett stjärnvalv i långhusets förlängda västdel.

Den fasta inredningen som predikstolen, triumfkrucifixet, altaruppsatsen och det omgivande draperiarrangemanget, tillkommen genom ägarna till Krageholms slott som också under lång tid haft patronatsrätt, är av mycket hög kvalitet och har stora konstnärliga värden. Intressant är även sakristians mellanvägg med de välbevarade dörrarna, den medeltida dopfunten samt den ovanliga läktarbarriären med gjutjärnsdockor.

Att tänka på vid förvaltningen av kyrkoanläggningen

- Kyrkans exteriör har behållit sin medeltida form med långhus, smalare kor med absid, torn och vapenhus i söder. Att bevara kyrkan med sina medeltida spår och den information den bär på är en viktig uppgift i arbetet med att förvalta de kulturhistoriska värdena.
- De olika generationerna av medeltida valvslagning visar på ett pedagogiskt sätt på medeltidens olika tekniker och modestilar. Det kan även finnas kalkmålningar bakom nuvarande puts- och färglager.
- Kyrkans historia är intimt förknippad med Krageholms slott och dess ägare, vilket är tydligt bl. a i kyrkans utformning och i stora delar av inredningen.

- Den äldre kyrkogården som helhet bevarar i mycket hög utsträckning sin ålderdomliga karaktär. Det är viktigt att värna om gångstrukturer och gravar med buxbomsinramningarna.

Okänd fotograf och år. Bilden är hämtad från Riksantikvarieämbetets bilddatabas Kulturmiljöbild.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården är skyddade enligt 4 kap. Kulturmiljölagen.

Sövestads kyrkoanläggning är belägen inom fornlämningsområdet *Sövestad bytomt*, Sövestad 17:1 och söder om kyrkogårdsmuren finns en minnessten, Sövestad 64:1, med inskrift: PRÄSTGÅRDEN O.1750-1866. Dessa är skyddade enligt 2 kap. Kulturmiljölagen.

Sövestads kyrkomiljö ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården Krageholm [M162] samt ingår i ett område *Krageholm-Sövestad* som är utvärderat som Särskilt värdefull kulturmiljö i Kulturmiljöprogram för Skåne, framtaget av Länsstyrelsen.

Källor och litteratur

Andersson, Hans, Anglert, Mats, *By, huvudgård och kyrka*. Studier i Ystadsområdets medeltid. 1989.

Bevarandeprogram för byar i Ystads kommun, 1985.

Dahlberg, M (red.) *Skåne – landskapets kyrkor*. Sockenkyrkorna, kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet 2015.

Dahlberg, M. Franzén, K. (red) *Sockenkyrkorna*. Kulturarv och bebyggelsehistoria. Riksantikvarieämbetet 2008.

Isberg, Henning A. (red), *Ljunits och Herrestads skolor under 100 år*. Ljunits och Herrestads hembygdsförening, 1943.

Länsstyrelsen Skåne. Samhällsplanering & kulturmiljö. Kulturmiljöprogram. Särskilt värdefulla kulturmiljöer i Skåne.

Sundén, Barbro, Forskningsdatabas för Medeltida kyrkor i Skåne. Svensk Nationell Datatjänst.

Svenskt Biografisk lexikon, Jerling, släkter

Underhållsplan för Sövestads kyrka, Barup & Edström arkitektkontor AB, 2009-06-30.

Wienberg, Jes. Sövestads kyrka. 1990. Lunds universitet.

Lantmäteriet - Historiska kartor

Riksantikvarieämbetet – Fornsök, Kulturmiljöbild, Riksintressen för kulturmiljövården.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2019-04-11

Fältinventering, foto och rapportsammanställning: Anna Lindqvist, byggnadsantikvarie
Kulturhistorisk karakteristik och rekommendationer: Anna Lindqvist, efter samråd med Ystads och Sövestadsbygdens församling.

Färdigställd: Remissrapport 2019-04-29, reviderad och färdigställd 2020-01-09.

Sammanfattning till BeBR

Stomme: Murverk – Gråsten, tegel

Fasadmaterial: Puts- spritputs

Fasadkulör: Vit

Takform: Sadeltak, Torntak, hjälmtak

Taktäckningsmaterial: Tegel – enkupigt, plåt – koppar, skivtäckt

Antal våningar: 1

Byggnadsdel: Kor med absid – öster, Torn-väster, F d vapenhus/Korsarm - söder